

УДК 821.163.1-142.09“11”:001-057.4(=163.42)

“СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ” У ДОСЛІДЖЕННЯХ ХОРВАТСЬКИХ НАУКОВЦІВ ІВАНА ЕСІХА ТА ЙОСИПА БАДАЛИЧА

Ольга Кравець

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська 1, м. Львів, 79000*

Серед славістичних досліджень перлини давньої української літератури “Слова о полку Ігоревім” помітне місце займають дві студії хорватських науковців – Івана Есіха та Йосипа Бадалича.

Перший був автором змістовної статті (1930) про переклади “Слова”, які в різні роки з’являлися друком в Югославії. Другий переклав 1957 року “Слово”. Його переклад став фактично першим перекладом цієї пам’ятки української культури хорватською мовою. Окрім того, Й. Бадалич написав і наукову студію про “Слово”, зібравши цінну джерелознавчу базу. Саме ця праця із бібліографічним матеріалом поступово формувала його як теоретика літератури, а згодом і компаративіста.

Ключові слова: Іван Есіх, Йосип Бадалич, “Слово о полку Ігоревім”, наукова студія, хорватський переклад, компаративіст.

Порівняльний метод вивчення літератури, який започаткував у Хорватії Ватрослав Ягич (*Jagić Vatroslav*, 1838–1923), один з найвидатніших філологів в історії славістики своєю працею “*Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga. Knjiga prva. Staro doba, 1867*”, у хорватському літературознавстві має досить багату традицію. Цей метод успішно застосовувала не лише низка хорватських філологів, відомі фахівці-знавці світової літератури, які вбачали особливе наукове завдання у вивченні контактів, взаємин з іншими національними літературами, а й історики хорватської літератури, які намагались виокремити подібності та відмінності національної літератури у порівнянні з іншими літературами світу. Обізнаність у взаєминах хорватської літератури з іншими європейськими літературами успішно інтегрували у свої дослідження історії цієї літератури перший “справжній” історик хорватської літератури та її критик Бранко Воднік (*Vodnik Branko*, 1879–1926), Антун Барац (*Barac Antun*, 1894–1955), чи не найкращий знавець нової хорватської літератури (XIX–XX ст.), один із найкомпетентніших істориків вітчизняної літератури та ін. Отож, не випадково у хорватській літературознавчій науці дуже скоро і досить часто поставала потреба акцентувати увагу на подібностях і відмінностях хорватської літератури й літератур інших слов’янських народів, і саме в цьому контексті вивчати хорватсько-українські літературні взаємини. Серед компаративістів, які цікавились українською та досліджували її, поряд із В. Ягичем можемо назвати Йосипа Бадалича (*Badalić Josip*, 1888–1985), Івана Есіха (*Esih Ivan*,

1898–1966), а згодом і Александра Флакера (*Flaker Aleksandar*, 1924) – критика і перекладача, хорватського україніста, учня Й. Бадалича.

Особливе зацікавлення викликають два науковці Йосип Бадалич та Іван Есіх – дослідники одного і того ж твору та його тематики “Слова о полку Ігоревім” – перлини давньоукраїнської літератури.

Публіцист і перекладач, автор декількох українознавчих студій Іван Есіх студіював славістику і філософію у Празі та Загребі, де і захистив 1923 року докторат на тему “*Психологія сну*”. Згодом був секретарем Товариства хорватських письменників і тривалий час працював в Інституті літератури Югославської Академії наук і мистецтв. Як зазначив науковий співробітник Інституту літератури у Загребі Йосип Челар (*Čelar Josip*) у своїй енциклопедичній статті про Івана Есіха, поміщений у третьому томі “*Enciklopedije Jugoslavije*”, саме Есіху належать численні слов’янознавчі публікації – наукові студії та дослідження у багатьох хорватських та іноземних часописах.

Про Івана Есіха згадується і в т. 2 “*Енциклопедії українознавства*”. Ось що пишуть про нього її автори: “Есіх (Esih) Іван (1898), хорватський історик літератури і славіст; праці про культурні зв’язки слов’янських народів, статті про львівську “*Просвіту*”, переклад “*Слова о полку Ігоревім*” [4, с. 642]. Із цієї невеличкої статті вимальовується постать д-ра І. Есіха з його науковими зацікавленнями, спрямованими на дослідження міжслов’янських взаємин, зокрема українсько-хорватських.

Особливе зацікавлення викликає наступна інформація. У 1930 році в Сараєво в хорватському народному календарі “*Напредак*” вийшла в світ стаття студента Ягеллонського університету Івана Есіха, в якій розглядаються усі попередні переклади “Слова”, що виходили на території тогочасної Югославії” [5, с. 58]. Відбиток згаданої праці хорватського науковця зберігається у відділі “Україніка” Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника АН України. Студію др. Івана Есіха “*Slovo o polku Igora: hrvatsko-srpski i slovenački prijevodi*” перевидало хорватське культурне товариство “*Napredak*” у Сараєво. Невідомо, чи передрук вийшов того ж 1930 року, чи згодом – на титульній сторінці вказане видавництво, однак відсутня дата. Довідуємось також про те, що розвідка І. Есіха зберігалася у фондах бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Упродовж 1927–1928 року Іван Есіх перебував на студіях в Ягеллонському університеті у Кракові. Ось як про це згадує сам автор: “... я слухав один триместр лекції відомого українського романіста, письменника та історика літератури Богдана Лепкого про “Слова о полку Ігоревім”. Лектор настільки мене захопив естетичним аналізом “Слова”, що я вирішив: зі свого боку додам і я один скромний нарис дослідження “Слова” [6, с. 4]. Тим паче, зазначав І. Есіх, “... жоден із численних видавців “Слова” не згадує про наші переклади цього чудового твору. І сам проф. Лепкий, який у своєму домі показував усі можливі розкішні видання “Слова”, не знав жодного нашого перекладу” [6, с. 4].

Знайомство з Б. Лепким неабияк вплинуло на хорватського дослідника, а прослухані лекції залишили незабутні враження, про що свідчить дедикація на титульній сторінці Есіхової студії – “Присвячено проф. Богдану Лепкому в Кракові”. Завдяки знайомству з Б. Лепким І. Есіх став одним із дослідників проблем, пов’язаних з чудовою пам’яткою давнини “Словом о полку Ігоревім”, а згодом і хорватським україністом, автором цікавих

розвідок, присвячених вивченню українського фольклору, діячам “Руської Трійці” та письменнику-романісту Андрію Чайковському.

Хоча дослідження І. Есіха і невелике (усього 13 сторінок), йому притаманні всі ознаки наукової студії. Складається воно із трьох частин – Вступу, двох частин: більшої – “Хорватсько-сербські переклади “Слова” та меншої – “Словенські переклади “Слова””. Саме зі Вступу довідуємось про мотивацію написання праці, якими першоджерелами користувався І. Есіх (автор зазначає найновіше тогочасне видання – велику й найбільш авторитетну монографію академіка Володимира Перетца – лекції, які той виголошував у Київському та Ленінградському університетах, зібрані під назвою “Слово о полку Ігоревім” зі вступом, текстом та коментарем (Київ, 1926, видання Української академії наук). Автор хорватської студії відгукується про монографію В. Перетца як про найбільш критичне видання “Слова”, що ґрунтується на відповідному науковому матеріалі із залученням давньо-української лексикографії та палеології. Хоча, як зазначив І. Есіх, “Перетц, як і інші українські видавці “Слова”, згадують чеські переклади (Хатталу, Ербена), але не згадують наші переклади” [6, с. 3]. Оглядові хорватсько-сербських перекладів передує короткий зміст “Слова” та роздуми над його культурно-історичним значенням для усіх слов’ян. Хорватський учений зазначив, що існує понад 400 творів, оглядів, статей, видань із коментарями (різними європейськими мовами), присвячених вивченню “Слова”. “Кожна російська та українська історія літератури, – пише далі І. Есіх, – присвячує “Слову” декілька десятків сторінок” [6, с. 4]. Він слушно роздумує про те, що “наукова праця над “Словом”, яку вів слов’янський світ упродовж останніх сто років, подає дуже гарну картину широкій духовній кооперації, об’єднаної любов’ю до літературних красот” [6, с. 4]. На думку дослідника, жодна інша слов’янська старина не може похвалитися такими багатограними і ґрунтовними працями, як “Слово”. Варто зазначити, що хорватський науковець використовував у своїй розвідці серйозні бібліографічні джерела, серед яких “Історія української літератури” Михайла Возняка (Львів, 1920), “Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія” (Київ, 1927) та ін.

У своїй студії І. Есіх сформулював два принципово важливі для автора висновки – він підтримує думку Всеволода Міллера (1843–1913) – російського фольклориста, мовознавця та етнографа, представника культурно-історичної школи про те, що “Слово” з’явилося під впливом південно-слов’янських обробок (перекладів) візантійських романів” [6, с. 8]. Така думка виникла після численних порівнянь, які наводив російський вчений у праці “Взгляд на “Слово о полку Ігореве”, датованій 1877 роком. І. Есіх стверджує також, що “Слово” – пам’ятка української, а не давньоруської літератури. Цей висновок мотивований працями В. Перетца та В. Ягича, який зокрема вважав, що “Слово” – це малоруська (тобто українська) “дума” або “билина” того часу, близька до українських народних пісень.

Друга і третя частина праці – “Хорватсько-сербські переклади “Слова” та “Словенські переклади “Слова”” – містять огляд південно-слов’янських інтерпретацій “Слова”, починаючи від 1842 року. Автор детально описує, як виник кожен із згаданих перекладів, розповідає, що йому передувало, праці яких дослідників використовував той чи інший автор. Подекуди І. Есіх дав і свою оцінку перекладацькій праці. Скажімо, він вважає, що переклад Мілоша Светича має забагато архаїзмів і тому для сучасного

читача не становить жодної естетичної насолоди. Вказує інколи І. Есіх і на помилки, які допускають дослідники та перекладачі “Слова”. Так, для прикладу, інтерпретатор згадував, що автор “Слова” “якийсь монах” і т. п. Або ж у текст-переклад “Слова” вкрався термін *бан*, поняття, яке було притаманне лише хорватам.

З-поміж перекладачів “Слова”, згаданих у студії, І. Есіх особливо виокремив переклад чорногорського владика Петра II Петровича Негоша. Хорватський науковець вважає, що саме цей переклад виконаний “прекрасною ієкавштиною, з виразами і фразеологією нашої народної поезії” [6, с. 13] і акцентує на чудовій інтерпретації частини із “Заспіву про лебедя і десять соколів”. Хоча з мовного та поетичного аспекту переклад дуже вдалий і добрий, все-ж І. Есіх простежує деякі його неточності.

Словенський переклад “Слова” презентує праця Макса Плетершника, видання 1866 року. На думку І. Есіха, Плетершнікова інтерпретація мала для словенців велике значення.

Наприкінці своєї студії І. Есіх скрушно зазначив, що хорвати не мають перекладу “Слова о полку Ігоревім”, який був би зроблений на основі теперішніх наукових літературознавчих результатів. Він висловив побажання, щоб якесь хорватське культурне товариство або видавництво “видали переклад “Слова” із оригінальним текстом” [6, с. 15]. адже саме таке хорватське видання мало б і популярне і наукове значення та вартість.

Наукова розвідка Йосипа Бадалича “Spjev o vojnom pohodu Iгореvu u hrvatskom prĳevodu” написана у той час, коли світова славістика знову повернулася до вивчення давньоукраїнської пам’ятки “Слово о полку Ігоревім” (мається на увазі 50–60-і роки ХХ століття). Праця хорватського вченого перегукувалась із подібними студіями про “Слово о полку Ігоревім” сербських, македонських та словенських науковців-славістів.

Йосип Бадалич належить до компаративістів нових часів. Свої порівняльні студії він розпочав у 30-х роках ХХ століття, вже зрілим науковцем, хоча його поодинокі праці з компаративістики датовані ще 20-ми роками, скажімо, відома розвідка “Шевченкова доба і південні слов’яни” датована 1922 роком.

Про дещо пізніші наукові зацікавлення хорватського компаративіста пише у своїй статті з нагоди публікації 1972 року Бадаличевої монографії “Rusko-hrvatske književne studije” згаданий вже нами А. Флакер: “Варто також наголосити, що Бадалич заходить і на значно менше знану в нас територію – українську літературу, – досліджує хорватські переклади найвидатнішого поета українського романтизму – Тараса Шевченка” [7, с. 475]. Адже саме до сотих роковин смерті Кобзаря Й. Бадалич підготував працю “Taras G. Ševčenko u hrvatskoj književnosti”, яку опублікував 1964 року в хорватському виданні “Umjetnost riječi”, продублювавши її у московському збірнику “Шевченко и мировая культура”.

Своїми численними науковими розвідками та студіями з україністики учений завоював безперечне лідерство в царині компаративістики хорватського літературознавства. В оглядовій статті “Друзі українського слова”, що з’явилася на сторінках журналу “Всесвіт” (1975, 11), про цього науковця згадується такими словами: “Сьогодні розвиток україністики у сучасній хорватській славистиці нерозривно пов’язаний з ім’ям професора Загребського університету Йосипа Бадалича” [8, с. 217]. Саме завдяки старанням цього хорватського професора у Загребському університеті запроваджено вивчення української мови і літератури, а на кафедрі славістики готувався до видання хорватсько-сербсько-український словник.

Бажання мати добрий і гарний переклад хорватською мовою приводить Бадалича до відважного задуму – перекласти давньоукраїнську пам’ятку хорватською мовою. 1957 року науковець зробив переклад “Слова” – практично перший переклад хорватською мовою цієї безцінної давньоукраїнської перлини. Опубліковано “Spjev o vojevanju Igorovu, Igora, sina Svjatoslava, unuka Olegova” того ж року в Любляні, у добре знаному часописі “Slavistička revija” (let. 10, St. 217–229). Саме цей переклад Й. Бадалич згодом і помістить у своїй науковій розвідці.

Написанню згаданої студії передувало ретельне вивчення та дослідження багатьох джерел. Працюючи в університетській бібліотеці і досліджуючи її архівні матеріали, Бадалич упродовж майже 30 років зумів зібрати цінну джерелознавчу базу. До “Слова”, зазначив учений, звертались поети-романтики хорватського іліризму Людевит Гай (*Gaj Ljudevit*) та Петар Прерадович (*Preradović Petar*). Наприкінці 30-х років XIX століття чорногорський поет Петар Петрович Негош опублікував переклад фрагментів “Слова”, які перевидавались з Негошевими творами і пізніше (1905, 1927, 1953, 1979). Серйозне ж зацікавлення югославських перекладачів “Словом” датоване 1842 роком – з цього року серб Йован Хаджич (*Hadžić Jovan*) під псевдонімом Милош Светич публікує свій переклад “Слова” з коментарями в журналі “Голубица” (Београд, 1842. № 4).

Отож, багаторічна праця в Національній та університетській бібліотеках сприяла Бадаличевим джерелознавчим пошукам – він наполегливо збирав матеріали про “Слово” в Хорватії та його переклади в Югославії. Якраз така праця із бібліографічним матеріалом поступово формувала його як історика літератури, а згодом привела і до порівняльного вивчення літератур.

Невелика, обсягом понад 10 сторінок студія Й. Бадалича “Spjev o vojnom pohodu Igorovu u hrvatskom prijevodu” складається з двох частин. Перша – це короткий переказ змісту, друга “O prijevodima Slova o polku Igorovu u književnostima jugoslovenskih naroda” – історія зацікавлення югославських перекладачів давньоруською пам’яткою. Перше зацікавлення датоване 1842 роком і належить згаданому вже Йовану Хаджичу. Він опублікував свій переспів “Слова” вільним десятирцем південнослов’янської народної пісні, використавши текст-переспів Михайла Максимовича (Київ, 1837). Автор наукової розвідки подає історію появи перекладів “Слова” різними південнослов’янськими мовами (сербською, хорватською, словенською і македонською), водночас наголошуючи на поетично-перекладацькій майстерності різних прозових і віршованих форм, якими представлений переклад або переспів (*десятерець, вільний і римований віри, римована проза*). Дослідник детально зупиняється на кожному перекладі, ознайомлює з передумовами його появи, аналізує переклад окремих частин “Слова”, або ж порівнює переклади різних авторів. Йосип Бадалич обрав для порівняльного аналізу найзначнішу частину давньоукраїнської пам’ятки – “Плач Ярославни” у перекладі перших дослідників “Слова” Й. Хаджича та П. Негоша (*поетична форма, десятерець*). Ще однією парою перекладачів, прозову інтерпретацію яких вибрав хорватський науковець, були письменник-ілірець Огнеслав Утйешинович-Острожинський (*Utješinić-Ostrožinski Ognjeslav*, 1817–1890) і – відомий лексикограф словенець Макс Плетершник (*Pleteršnik Maks*, 1840–1923). Наприкінці розвідки Й. Бадалич згадує і свій прозовий переклад давньоукраїнської пам’ятки. “Знаючи потреби хорватської наукової славістики у перекладі “Слова” хорватською мовою, я обрав прозовий переклад “Слова”, щоби він

якогома більше відповідав оригіналові” – писав Й. Бадалич у своїй науковій студії [2, с. 30]. На думку перекладача-дослідника, прозовий переклад текстологічно є набагато ближчий оригіналові, аніж поетична форма. Як зазначив Й. Бадалич, для перекладу і коментарів (такі записи містяться на двох сторінках) він використовував наукові праці відомих тогочасних дослідників “Слова” Миколи Гудзія, Дмитрія Ліхачова та ін. Студія хорватського компаративіста завершувалася його ж перекладом – до нього науковець додав обширні коментування із поясненням давньоруських реалій і обґрунтуванням вибору саме такої формації – прозової із дотриманням вільної строфікації та графічного віршування. Перекладач вважав, що саме така схема вірша і вільна строфа повинні допомогти читачеві краще збагнути суть твору.

Хорватський компаративіст Йосип Бадалич обрав для своїх порівняльно-літературознавчих досліджень цікаві, актуальні й надзвичайно складні проблеми українознавчої науки і презентував себе добрим знавцем традиції вивчення питання, оперуючи повною бібліографією, найновішими тогочасними працями науковців-знавців таєї чи іншої філологічної галузі. Увагу вченого не оминула жодна, навіть найменша згадка, яка б стосувалась обраної ним тематики.

Зазначимо, що крім Й. Бадалича “Слово” хорватською мовою переклав і Марко Грчич (*Grcić Marko*, 1938) – журналіст, літературний критик, поет, есеїст та перекладач. Цей переклад опубліковано у Загребі 1988 року із супроводом коментарів самого перекладача та передмовою академіка Йосипа Братулича (*Bratulić Josip*, 1939).

Як бачимо, обидва презентовані нами у цій статті хорватські дослідники – славісти-компаративісти Іван Есіх та Йосип Бадалич – зосередили свої наукові інтереси на “Слові о полку Ігоревім”, особливо на перекладах цієї пам’ятки південнослов’янськими мовами, зокрема хорватською. Науковці вивчали згадану проблематику в різний час, незалежно один від одного – І. Есіх в 30-ті, а Й. Бадалич в 50-ті роки минулого століття. Вони одностайні в думці про те, що “Слово о полку Ігоревім” як особливу літературну цінність справедливо поміщено у скарбницю найкращих мистецьких творинь давньоукраїнської літератури. Південнослов’янські вчені та перекладачі різних епох давали цьому шедевру свої оригінальні інтерпретації, дискутували про його автентичність та приналежність до тієї чи іншої культурної традиції. І. Есіх та Й. Бадалич продовжили справу своїх попередників двома вагомими науковими студіями, в яких систематизували матеріал про наявні переклади “Слова”, а Й. Бадалич, крім того, опублікував принагідно й свій переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Badalić Josip*. Rusko-hrvatske književne studije / Badalić Josip. – Zagreb, 1972. – 480 s.
2. *Badalić Josip*. Spjev o vojnom pohodu Igorovu u hrvatskom prijevodu / Badalić Josip // Rusko-hrvatske književne studije. – Zagreb, 1972. – S. 19–50.
3. Enciklopedija Jugoslavije. T. 3. – Zagreb, MCMLVIII. – S. 270.
4. Енциклопедія українознавства, Т. 2. – Львів, 1993. – С. 642.
5. Енциклопедія “Слова о полку Игореве”: в 5 т. Т. 4. – СПб., 1995. – С. 57–59.
6. *Esih I*. Slovo o polku Igora: hrvatsko-srpski i slovenački prijevodi / Esih I. // Napredak: hrvatski narodni kalendar za prostu 1930. – Sarajevo, 1929. – № 19. – S. 75–87. Цит. за передруком – С. 3–15.
7. *Flaker A*. Badalićeve poredbene studije / Flaker A. // Rusko-hrvatske književne studije. Zagreb, 1972. – S. 471–478.

8. Пащенко Є. Друзі українського слова / Є. Пащенко // Всесвіт. 1975, листопад. – С. 216–218.
9. Samardžija – Selak. Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti. – Zagreb, 2001. – S.774.

Стаття надійшла до редколегії 25.02.2014

Прийнята до друку 04.03.2014

“THE TALE OF IGOR’S CAMPAIGN” IN THE RESEARCHES OF CROATIAN SCIENTISTS IVAN ESIH AND JOSEPH BADALYCH

Olga Kravets

*The Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000*

Among Slavonic studies of the pearl of Ukrainian literature “The Tale of Igor’s Campaign” was prominently occupied by two scientific works of Croatian scientists – Ivan Esih and Joseph Badalych. The first was the author of the article (1930) on the translation of “The Tale”, which appeared in different years in Yugoslavia. The second had translated “The Lay” in 1957. His translation was actually the first translation of the monument of Ukrainian culture on the Croatian language. In addition, J. Badalych wrote the scientific studies about “The Tale”, collecting valuable source-base. This work with the bibliographical material gradually shaped him as a theorist of literature, and later as a scholar-comparatist.

Keywords: Ivan Esih, Joseph Badalych, “The Tale of Igor’s Campaign”, scientific work, Croatian translation, comparatist.

“СЛОВО О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ” В ИССЛЕДОВАНИЯХ ХОРВАТСКИХ УЧЕНЫХ ИВАНА ЭСИХА И ИОСИФА БАДАЛИЧА

Ольга Кравэць

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000*

Среди славистических исследований жемчужины древней украинской литературы “Слова о полку Игореве” заметное место занимают две студии хорватских ученых – Ивана Эсиха и Иосифа Бадалича. Первый был автором содержательной статьи (1930) о переводах “Слова”, которые в разные годы появлялись в Югославии. Второй 1957 года перевел “Слово”. Его перевод фактически стал первым переводом этого памятника украинской культуры на хорватский язык. Кроме того, И. Бадалич написал и научную студию о “Слове”, собрав ценную источниковедческую базу. Именно этот труд с библиографическим материалом постепенно формировал его как теоретика литературы, а впоследствии и компаративиста.

Ключевые слова: Иван Эсих, Иосиф Бадалич, “Слово о полку Игореве”, научная студия, хорватский перевод, компаративист.